

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ЖІНОК, ПОТЕРПІЛИХ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Шаповалова І. О.

У статті автор розкрив найбільш актуальні проблеми щодо тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, та детально схарактеризував процедуру допиту останніх. Встановлено, що процес отримання показань потерпілих-жінок має деякі труднощі. Визначено перелік підстав, що можуть слугувати підґрунтям виникнення конфліктних ситуацій, які можуть вплинути на подальше розслідування кримінального впровадження. Надана класифікація жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, визначені теоретичні та практичні проблеми тактики допиту таких жінок-потерпілих у типових ситуаціях досудового слідства, зазначені найпоширеніші та найбільш складні насильницькі злочини щодо жінок.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення тактичних основ допиту потерпілих на досудовому слідстві. Надані тактичні рекомендації щодо допиту жінок-потерпілих, беручи до уваги положення психології. Охарактеризовані та враховані положення національного та міжнародного законодавства, що містять основи щодо захисту прав жінок. Проаналізовані дослідження науковців, що розкривають особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. Виявлені концептуальні ідеї та шляхи вдосконалення таких тактичних прийомів під час досудового розслідування. Автором враховані та проаналізовані чинники, які необхідно брати до уваги під час допиту такої категорії постраждалих, а саме психологічно-емоційний стан потерпілої, фізичний стан жінки, вік, особливості характеру потерпілої тощо.

Викладені основні висновки стосовно значення допиту як головної процесуальної дії. Охарактеризовані основні тактичні особливості допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, та на що орієнтуватися під час допиту такої категорії суб'єктів на досудовому розслідуванні, що надалі дасть змогу всебічно, об'єктивно та безпомилково встановити істину у справі.

Ключові слова: досудове розслідування, тактика допиту, жінка-потерпіла, насильницькі злочини.

Shapovalova I. O. Particularities of questioning female victims of violent crimes

In the article, the author revealed the most pressing issues regarding the tactics of interrogation of women victims of violent crimes and described in detail the procedure of interrogation of the latter. It has been established that the process of obtaining the testimony of women victims has certain difficulties. The list of the bases which can serve as a basis of occurrence of the conflict situations which can influence the further investigation of criminal implementation is defined. The classification of women victims of violent crimes is given, theoretical and practical problems of tactics of interrogation of women victims of violent crimes in typical situations of pre-trial investigation are defined, the most widespread and most complex violent crimes against women are indicated.

Proposals for improving the tactical basis for interrogation of victims in pre-trial investigation have been formulated. Tactical recommendations for the interrogation of female victims are provided, taking into account the provisions of psychology. The provisions of national and international legislation that contain the basics for the protection of women's rights are characterized and taken into account. Researches of scientists revealing features of tactics of interrogation of victims of women from violent crimes are analyzed. Conceptual ideas and ways to improve such tactics during the pre-trial investigation have been identified. The author takes into account and analyzes the factors that must be used during the interrogation of this category of victims, namely the psychological and emotional state of the victim, the physical condition of the woman, age, characteristics of the victim, and so on.

The main conclusions about the importance of interrogation as the main procedural action are presented. The main tactical features of the interrogation of women victims of violent crimes and what to focus on during the interrogation of this category of subjects in the pre-trial investigation, which will further allow a comprehensive, objective and unmistakable establishment of the truth in the case.

Key words: pretrial investigation, questioning tactics, female victim, violent crime.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним із методів організації розслідування є слідчі дії. Однією з найважливіших і найпоширеніших серед них є допит. Найбільшу складність являє допит жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. Оскільки, окрім правових знань, слідчий повинен вміти встановити психологічний контакт із жінками-жертвами. Унаслідок чого розумне поєднання умінь та навичок у цих сферах дасть можливість ефективно, всебічно та повно встановити істину у справі. У процесі розслідування більшості справ слідчий стикається з наданням неправдивих показань, відмовою від надання показань, частковою або цілковитою втратою пам'яті внаслідок фізичної травми, що ускладнює досудовий процес. Це пов'язано з тим, що жінка, потерпіла від насильницького злочину, може надавати неповні свідчення через страх ще більш тяжких наслідків; замкнутися через психологічні, душевні страждання; відчувати сором (особливо якщо це малолітня або неповнолітня жертва) через осуд із боку оточення, друзів, рідних тощо.

У різні періоди часу вітчизняними та закордонними науковими товариствами, психологами, психотерапевтами розроблені різноманітні ефективні тактичні прийоми, які спрямовані на якісне, всебічне, повне встановлення істини у справі під час розслідування насильницьких злочинів. Визначальне місце належить допиту, завдяки якому встановлюються фактичні обставини кримінального провадження та від якого залежить розвиток розслідування справи.

У науковій літературі, на жаль, питання щодо допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, докладно не висвітлювалось, немає належного аналізу тактичних прийомів, які треба застосовувати в разі його проведення, не розроблена досконально система тактичних правил.

Зважаючи на те, що психічний, душевний, моральний стан жінки, потерпілої від насильницьких злочинів, має особливості, процес, вибір тактичних прийомів під час допиту такої особи має специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед учених, які тією чи іншою мірою досліджували питанням особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, необхідно відзначити таких: О. Баєва, В. Бахіна, Р. Бєлкіна, О. Васильєва, В. Журавля, В. Коновалову, Т. Матюшкова, М. Порубова, Є. Центрова, В. Шепітька, М. Яблокова й інших. Однак наведені дослідження або частково розкривають особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насиль-

ницьких злочинів, або не враховують положення оновленого законодавства в цій сфері. Натепер наявна потреба в дослідженні тактичних прийомів допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, та шляхів удосконалення таких тактичних прийомів під час досудового розслідування, бо ці питання малодосліджені.

Метою статті є вивчення деяких особливостей тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, детальне розтлумачення того, які чинники впливають на ускладнення процесу допиту такої категорії суб'єктів, надання обґрунтованих пропозицій з удосконалення тактичних прийомів допиту жінок-потерпілих.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем насильницьких злочинів щодо жінок, основні причини й умови таких злочинів, аналіз статистичних даних, стан, структура та динаміка насильницьких дій щодо жінок, шляхи подолання цієї глобальної проблеми завжди мали значення не лише для науки, а й для діяльності державних правоохоронних органів як нашої країни, так і в усьому світі, незалежно від соціального, економічного, законотворчого розвитку країни.

Конституція України та міжнародно-правові акти містять положення про те, що всі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Насильство, у свою чергу, є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини. На превеликий жаль, найбільше страждають від насильства жінки, діти й особи похилого віку.

Термін «насильство» у сучасному світі вживається в усіх сферах життєдіяльності будь-якого суспільства. Насильство існує та проявляється як у відкритій формі, так і в завуальованій, у всіх сферах громадського життя: професійній, духовній, релігійній, політичній, соціальній, сімейній.

Цілком погоджуємося з думкою О. Гуміна та С. Якимової, що насильницька злочинність - це негативне соціальне явище кримінально-правового характеру, яке в умовах об'єктивної дійсності виявляється у множинності суспільно небезпечних проявів, учинення яких детерміноване насильницькою мотивацією [1, с. 247].

Насильство щодо жінок є одним із головних порушень прав людини, причини якого пов'язані з нерівним розподілом ресурсів та повноважень між жінками та чоловіками.

За результатами дослідження Т. Матюшкової, найпоширенішими і найбільш складними серед

насильницьких злочинів щодо жінок є зґвалтування, умисне тяжке та середньої тяжкості тілесне ушкодження, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, побої і мордування, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини, розбещення неповнолітніх, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, примушування до статевого зв'язку, катування, замах на вбивство, захоплення заручників. На механізм учинення названих злочинів суттєво впливають особистісні характеристики потерпілих та їхня поведінка [2; 8].

Усебічне, повне, об'єктивне розслідування злочинів такої категорії, де потерпілою є жінка, має деякі особливості. Під час досудового розслідування з метою встановлення фактичних обставин кримінального провадження проводяться слідчі дії. Одним із найважливіших та найпоширеніших способів отримання доказів є допит. Допит - це слідча дія, яка проводиться органами досудового слідства, дізнання з метою встановлення фактичних обставин кримінального провадження.

Результатом ретельної та всебічної підготовки до допиту є одержання повних та достовірних показань. Тактика допиту жінок-потерпілих має велике значення для встановлення істини у справі. У процесі підготовки та безпосереднього проведення допиту слідчий здійснює комплекс організаційних, тактичних, психологічних, прогностичних заходів для встановлення комунікативного контакту з потерпілою. Застосування тактичних прийомів під час допиту такої категорії суб'єктів повинно мати послідовний, логічний, обдуманий характер, а не хаотичний. Тактичні прийоми мають бути послідовно спрямовані залежно від ситуації допиту.

У процесі допиту слідчому зазвичай треба отримати дуже великий об'єм інформації, яку необхідно сприйняти, проаналізувати, а потім ухвалити правильне рішення. Часто це зробити важко. Тому добре, якщо слідчий готовий до такої діяльності як психологічно, так і технічно, бо допит може бути пов'язаний із проявом негативних емоцій. Якщо заздалегідь підготувати себе, слідчий може знизити їхній вплив.

У. Усманов зазначає: «Організація допиту передбачає вирішення цілого комплексу завдань, які стоять перед органами слідства, найважливішими з них є:

- підготовка до допиту;
- вивчення особи, яку допитують;
- дотримання правил проведення допиту;
- чітка фіксація свідчень особи, яку допитують;

- оцінка результатів допиту;
- взаємодія слідчого з органами дізнання» [3, с. 37].

На думку В. Комаркова, тактика допиту являє собою найбільш доцільні форми і способи взаємодії слідчого з допитуваним, які здійснюються для з'ясування істотних для справи обставин шляхом оперування доказовою й оперативною інформацією. Автор зазначає, що зміст тактики допиту передбачає: визначення шляхів встановлення психологічного контакту; розроблення раціонального комплексу тактичних прийомів та засобів їх реалізації; передбачення можливого ефекту їхнього впливу; визначення моменту й послідовності застосування кожного тактичного прийому, виходячи зі специфіки конкретної слідчої ситуації [4, с. 56].

Особливості допиту жінки, потерпілої від насильницьких злочинів, залежить від багатьох чинників. Необхідно враховувати:

- психологічно-емоційний стан потерпілої;
- фізичний стан жінки;
- чи є обставини, які можуть призвести до того, що потерпіла може надати неправдиві показання чи взагалі відмовитися від показань (можливість перебування в родинних, статевої або подружніх відносинах зі злочинцем);
- вік (малолітня, неповнолітня чи повнолітня), особливості характеру потерпілої.

Слідчий завжди повинен бути готовий до того, що під час допиту можуть виникнути конфліктні ситуації, які вплинуть на подальше розслідування кримінального провадження, а час розслідування справи буде затягнуто. Це пов'язано з тим, що потерпіла може відмовитися давати показання або дає завідомо неправдиві показання. Потерпіла від злочину жінка на певному етапі розслідування справи може перекутити свідчення (змінює на неправдиві раніше дані правдиві показання). Унаслідок сильного душевного хвилювання, емоційного стресу потерпіла може взагалі не пам'ятати обставин злочину.

Слушно підкреслила Т. Матюшкова, що у кримінальній та післякримінальній (іноді й у передкримінальній) ситуаціях жертва злочину зазвичай перебуває у стані підвищеної емоційної напруги. Це впливає не лише на її поведінку, а й на сприйняття, мислення, пам'ять та інші життєво важливі функції. Зазначені обставини формують у потерпілих особливі психічні стани, які залежить від різних обставин.

Водночас психічний стан жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, не є однозначним. Так,

у післякримінальній ситуації, за даними психологів, потерпіла може відчувати і цілковитий спокій чи радість, наприклад, від того, що залишилась живою. Зазначені відчуття асоціюються з упевненістю в собі, відчуттям здатності подолати життєві перешкоди. Такий психічний стан жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, позитивно впливає на формування їхніх показань [5, с. 107].

Розглянемо докладніше тактичні прийоми під час допиту жінки, потерпілої від насильницьких злочинів.

Під час допиту слідчим поведінка жінки, потерпілої від насильницького злочину, може бути непередбаченою. Якщо потерпіла із суб'єктивних причин (психічне потрясіння, залякування з боку кривдника, небажання настання ще більш тяжких негативних наслідків) не має бажання надавати свідчення, слідчий повинен створити спокійну обстановку, своєю поведінкою продемонструвати співчуття, добросердечність, милосердя, розуміння. Сприяти в тому, щоб слідство у справі завершилось зібранням якомога більшої кількості доказів щодо підтвердження участі злочинця у скоєнні насилля стосовно потерпілої жінки. Слідчий повинен створити умови, щоб жінка-жертва почала давати свідчення у вільній розмові, водночас має уважно її слухати, не проявляти байдужості до неї. Обов'язок слідчого - встановити психологічний контакт, без якого надалі неможливо якісно провести слідство. Якщо жінка-потерпіла вважає, що їй загрожує небезпека, слідчий повинен роз'яснити права на захист згідно із чинним законодавством, допомогти жінці розташуватися у притулку для жінок - жертв домашнього насильства, забезпечити участь адвоката, психолога, інших працівників із соціальної допомоги.

Коли потерпіла надає завідомо неправдиві показання, слідчому необхідно застосовувати зовсім іншу тактику допиту такої жінки. Так, він повинен уже не концентрувати увагу на особистості потерпілої, а підбирати відповідні психологічні прийоми, застосовувати прийоми для виявлення довіри, уважно спостерігати за поведінкою особи, бути активним та ініціативним під час допиту, проявляти домінуючість у спілкуванні. У разі агресії з боку жінки-потерпілої спокійно сприймати ситуацію. Зіставляти свідчення потерпілої з іншими доказами в матеріалах справи.

Коли потерпіла жінка внаслідок ослаблення або втрати пам'яті на ґрунті психічного або шокowego стану не пам'ятає обставин подій злочину, слідчий повинен застосовувати іншу тактику допиту. Причини цілковитої або часткової втрати пам'яті

можуть бути різні. Це можуть бути наслідки вживання алкоголю, наркотичних або психотропних речовин; результат психічного, нервового потрясіння; наслідки фізичної травми від насильницького злочину. За цих обставин слідчий повинен допомогти потерпілій жінці пригадати обставини у справі. Навіть якщо їй соромно пригадувати події злочину, завдання слідчого переконати її, мотивувати тим, що коли вона буде приховувати, переінакшувати обставини, злочинець уникне відповідальності за вчинене.

Водночас у справах про насильницькі злочини слідчий повинен збирати іншу доказову базу: призначати експертизи, допитувати осіб, які одразу після злочину мали змогу спілкуватися із жертвою (друзі, рідні, медичні працівники, хворі, з якими потерпіла спілкувалася та перебувала разом у палаті), збирати довідки, складати протоколи. Потім у спілкуванні та під час пред'явлення їй доказової бази жінка має можливість пригадати обставини подій. Позитивною є практика консультації із психологом напередодні допиту та залучення психолога під час допиту, що дасть змогу встановити з потерпілою особою психологічний контакт, визначити тактику допиту, зважаючи на психологічні особливості жінки, потерпілої від насильницького злочину, а також належним чином оцінити її показання.

Правильним тактичним прийомом буде надання можливості потерпілій розповісти про всі обставини справи, які вона пам'ятає, а вже потім під час бесіди ставити питання для уточнення, що надасть можливість жертві пригадати обставини справи.

Висновки. З урахуванням вищезазначеного пропонуємо науковій спільноті такі висновки:

- допит є процесуальною дією, що має особливий, чітко формалізований законодавством процес проведення. Натепер наявні проблеми тактики допиту на досудовому слідстві жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. Для вирішення науково-практичних проблем необхідно враховувати соціально-психологічні особливості жінок, потерпілих від насильницьких злочинів;

- слідчий повинен вміти встановити психологічний контакт із потерпілою, вдало вибрати режим проведення допиту, володіти логічними прийомами для здійснення оцінки свідчень, володіти навичками для здійснення впливу під час допиту;

- обов'язкове залучення психолога у процес допиту, що сприятиме встановленню з потерпілою особою психологічного контакту, визначенню тактики допиту, зважаючи на психологічні особли-

вості жінки, потерпілої від насильницького злочину, а також дозволить належним чином оцінити її показання;

- на формування тактичних прийомів допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів, значною мірою впливають наявність і характер зв'язків між потерпілою та злочинцем, фізичний і психічний стан потерпілої;

- конкретна ситуація допиту зазначених категорій потерпілих значною мірою зумовлює комплекс тактичних правил підготовки, тактичних і психологічних прийомів проведення їх допиту.

Література

1. Гумін О., Якімова С. Зміст поняття насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 247-250.

2. Матюшкова Т. Тактика допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів : автореф. дис. Харків, 2006 С. 1-20.

3. Усманов У. Тактика допроса на предварительном следствии : справочник. Москва : Приор, 2001. 176 с.

4. Комарков В. Суть і умови пред'явлення доказів при допиті обвинуваченого. *Радянське право*. 1972. № 2. С. 55-58.

5. Матюшкова Т. Психічні стани потерпілих-жінок від насильницьких злочинів як основа формування їхніх показань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 37. С. 104-109.

6. Шепитько В. Теория криминалистической тактики : монография. Харьков : Гриф, 2002.

*Шаповалова І. О.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*